

NAPOMENE

- (1) V. Milić, *Sociološki metod*, Beograd, 1965. 179.
- (2) Levi — Strosovo mišljenje da su etnografija, etnologija i antropologija tri faze ili tri etape jednog istraživanja s teim što etnologija vrši sintezu u geografskom, istorijskom i sistematskom pravcu, dok antropologija vrši globalna, teorijska upoštevavanja (Cl. Levi—Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958.), koje je zastupao i autor u jednom ranijem radu (I. Kovačević, *Rasprave o antropologiji*, Sociološki pregled, 1. Beograd, 1974.), je u stvari upereno protiv teorijske etnologije. Nemogućnost velikog broja etnologa da predju nivo deskripcije, kao i odbijanje mogućnosti teorijskog znanja o društvu karakteristično za nemačku etnologiju koja se razvijala pod uticajem istorizma u neokantijanstvu i Lebensphilosophie, navelo je Levi—Strosa da, oslanjajući se na anglo-saksonsku tradiciju, zasnuje antropologiju koja će se uputiti ka teorijskom nivou saznanja.
- (3) Takvi teorijski sistemi su Radićev i Cvijićev.
- (4) V. Milić, op. cit. 180.
- (5) Primera ovakvog određivanja „predmeta“ etnologije ima bezbroj. Parcelizacija sveta se kretala uglavnom u dva pravca — prostornom i vremenskom. U Nemačkoj su, na primer, Völskunde i Volkerkunde prostorno razgraničene. Često se u literaturi može sresti i mišljenje da antropolog proučava tuđe kulture a sociolog svojstvenu. U okviru vremenske parcelizacije etnologija se određuje kao proučavanje prošlosti a sociologija savremenosti. Takvo mišljenje je karakteristično za SSSR i zemlje Istočne Evrope, a javlja se i kod nas. Kao ekstreman vid parcelizacije može se navesti stav A. Baša koji smatra da etnologija treba da proučava narodnu kulturu (materijalnu, socijalnu i duhovnu) i to: a) tradicionalnu kulturu (predfeudalnu); b) narodnu kulturu kod nižeg građanskog stanovništva i c) kulturu proletarijata. (A. Baš, *O istorijskom karakteru etnologije*, Etnološki pregled, 5, Beograd, 1963. 13.) Kao predmet etnologije određuju se i „narodi bez pisma“ nasuprot „narodima sa pismom“ koje proučavaju druge nauke itd. itd. Logičku neosnovanost ovakvih postupaka nije potrebno posebno dokazivati.
- (6) V. Milić, op. cit. 159. U tom pravcu ide i K. Jettmar kada kaže da se etnologija može dopunjavati sociologijom ukoliko sa svoje strane ne cilja na socijalni red već na kulturalne sadržaje. „Preko sociološkog upoređivanja i analize — piše dalje Jettmar — etnologija bi mogla dospeti do osnovnih iskaza o čoveku kao kulturno stvaralačkom biću; kao i do iskaza o fenomenu kulture kao takvom.“ (K. Jettmar, *Die anthropologische Aussage der Ethnologie*, Neue Anthropologie (herausgegeben von H.G. Gadamer und P. Vogler), Band 4. Kulturanthropologie, München—Stuttgart, 1973. 71).
- (7) Veoma je simptomatično i to da pregledi istorijskog razvoja etnologije i antropologije imaju različite početke. Pregledi istorije etnologije počinju sa prvim beleškama o „nepoznatim narodima“ najčešće iz antike. (npr. J. Poirier, *Historie de la pensée ethnologique*, u *Ethnologie générale*, Encyclopédie de la Pléiade, Volume publié sous la direction de Jean Poirier, Paris, 1968). Nasuprot tome, pregledi istorijskog razvitka misli u antropologiji počinju sa Prosvetiteljstvom odnosno filozofskim zasnovanjem pojma „čovek“. (Npr. M. Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, London, 1968). U ovu podelu, koja naravno nije uvek striktna, uklapa se i jedini pregled razvoja etnološke misli napisan kod nas. (V. S. Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana, 1973).
- (8) Ovu misao sasvim jasno izražava i P. Mercier, *Uzajamno prožimanje etnoloških i socioloških metoda*, u G. Gurvitch, *Sociologija*, II, Zagreb, 1966. „Sve brojniji etnolozi odustaju od težnje za razradom inventara koji bi omogućio da se sačini prirodopis ljudskog roda, oni idu i dalje od toga te dovode u pitanje tradicionalan način istraživanja što ga predstavlja monografija i otkrivaju njezine nedostatke i njezinu nepouzdanost. Razvija se ETNOLOGIJA PROBLEMA.“ (P. Mercier, op. cit. 460.—podvukao I.K.)
- (9) O metodološkim pozajmicama etnologije sociologiji vidi P. Mercier. op. cit.

UDK 719:39.001:2

Peter Fister, Ljubljana

ETNOLOŠKO RAZISKOVALNO DELO V INTERDISCIPLINARNI NALOGI VAROVANJA ETNOLOŠKIH SPOMENIKOV

Tako o pomenu varovanja etnoloških spomenikov kot tudi o potrebi po večji zavzetosti etnologov zanje se je že večkrat razpravljalo, toda njihovo stanje je iz dneva v dan bolj kritično. Pobude naj bi prišle predvsem iz vrst etnologov samih. Kljub temu, da po stroki nisem etnolog, ob svojem delu pri etnoloških spomenikih vedno znova naletim na praznine, kjer manjka etnološka raziskava kot bistvena sestavina. Pričujoča razprava in predlogi za odpravo teh napak izhajajo iz izkušnje nekajletnih, večinoma neuspešnih poizkusov, da bi tudi etnologe enakopravno vključili v splošno kulturno nalogo varovanja naše kulturne dediščine ter da bi vsaj del etnoloških raziskav namenili tudi tej temi.

Toda seveda ne pomeni, da nobeno dosedanje etnološko raziskovalno delo ni bilo namenjeno gornji nalogi — bolj je odprto vprašanje usmerjenosti, oblike in uporabe etnoloških raziskav. Sproti pozabljamo da s čuvanjem kulturne dediščine ustvarjamo pomembne sestavine življenja tako v sedanosti kot tudi v prihodnosti. Predvsem raziskava te problematike in historično-etnološke raziskave o ljudskem stavbarstvu je tisto kar naj bi doprinesli etnologi v okviru varovanja etnoloških spomenikov. Žal moramo ugotoviti, da takih raziskav skoraj ni in da tudi število etnologov, ki delujejo kot specialisti v tej smeri, prej upada kot raste — marsikateri etnolog pa se raje zaposli celo zunaj svoje stroke. Morda je temu tako tudi zato, ker spomeniška služba sama ne kaže dovolj zanimanja, da bi pritegnila etnologe v svoje vrste.

Doslej so etnologi pri varstvu etnoloških spomenikov prihajali v poštev skoraj izključno le pri tako imenovanih topografskih nalogah, torej z evidentiranjem (in ne dokumentiranjem ...) etnološkega gradiva na terenu. Rezultat so bili v najboljšem primeru topografski elaborati, morda priključeni urbanističnim programom ali pa zelo redke samostojne topografije. Nekatera monografska dela, ki so sicer izšla tudi samostojno, niso bila nikdar polno uporabljena kot sestavni del študij ali načrtov za ohranitev etnoloških kulturnih spomenikov. Tudi delne raziskave ljudske arhitekture, tako pokrajinske kot krajevne ali tematske so se največkrat uporabljale le za postavitev muzejskih razstav, za publiciranje izsledkov v strokovnem tisku ipd. in malo kot viri za izdelavo spomeniško-varstvenih elaboratov.

Etnolog-konservator je zato še danes edini strokovni profil, ki more neposredno sodelovati pri ohranjanju etnološke kulturne dediščine. Ideja o nujnosti in upravičenosti ohranjanja te dediščine pa je sorazmerno mlada, zato tudi etnologi še niso mogli povsem uspeti. Pomembna razloga za njihov skromen delež in uspeh pri varovanju etnoloških spomenikov pa sta vsekakor maloštevilnost etnologov in nerazumevanje za vsebino in oblike njihovega dela.

Iz nekaj vzorčnih primerov širšega načrtovanja za varovanje etnološke kulturne dediščine bom skušal prikazati še neizrabljene možnosti za sodelovanje ne samo etnologov — konservatorjev ampak tudi drugih raziskovalcev iz etnoloških vrst na področju dokumentacije in v okviru kompleksnih etnoloških raziskav.

Potreba po enakopravni vključitvi etnološkega raziskovalnega dela prav v okviru varovanja etnoloških spomenikov se je pokazala tako pri sestavljanju seznama najpomembnejših spomenikov Slovenije kot pri široko zasnovanih topografskih akcijah in isto se kaže v vsakodnevni spomeniškovarstveni praksi. Zaradi velikih belih lis na etnološkem zemljevidu Slovenije in še bolj zaradi študijsko neobdelanega že zbranega gradiva (virov) o ljudskem stavbarstvu, ni bilo mogoče podati popolnega seznama etnoloških spomenikov, ki bi bil primerljiv s seznamom umetnostni spomenikov.

Zaradi premajhnega zanimanja etnologov za ljudsko stavbarstvo, ki ima v okvirih materialne kulture veliko večino, tudi ni bilo mogoče v novem sistemu dokumentacije o arhitekturi ljudskega stavbarstva uporabljati poenotene nomenklature. Kljub poskusom, da bi k topografskim raziskavam ljudskega stavbarstva pri nas enakovredno vključili tudi etnologue, tega še ni bilo mogoče izvesti. Deloma je bilo temu krivo to, da se premalo etnologov ukvarja s temi vprašanji, deloma pa tudi nerazumevanje, kaj naj bi etnologi sploh počeli pri taki dokumentaciji.

Skorajda ni širših (kompleksnih) etnoloških študij o posameznih območjih ali še bolj naselijh zato tudi še ni izdelana metodologija (vzorec) etnoloških raziskav te vrste, čeprav naj bi na to navajale tudi nove etnološke vprašalnice. Morda bodo to pot nakazale vsaj deloma nekatere najnovejše topografske raziskave. To je še en razlog, da ni bilo mogoče pri načrtovanju varstva etnoloških spomenikov, še bolj pa ob njihovih posegih na Kozjanskem in Tolminskem v posameznih naseljih uporabiti etnoloških izsledkov kot izhodišča za realno načrtovanje varstva sicer zelo kvalitetnih etnoloških spomenikov v procesu obnove (revitalizacije). Primer delavskega naselja, danes mesta Tržiča, ki ga imamo lahko za izjemen etnološki spomenik hkrati z urbanističnim, nam je pokazal, kako nujne bi bile sočasne in samostojne etnološke raziskave pri načrtovanju možnosti na ohranitev. Tudi Zelena jama v Ljubljani ne bi bila spomeniško zaščitena, če bi ne bila v njej opravljena ena od redkih kompleksnih etnoloških raziskav, ki je dala osnove za valorizacijo.

Že ob obravnavanju etnoloških vprašalnic, natančneje, od vprašalnice o stavbarstvu je bilo nekajkrat postavljeno vprašanje o samostojnosti etnologovega dela. Predlagana je bila možnost, da bi etnolog v sodelovanju z arhitekti in s pomočjo topografskih kartonov kot posebnega sistema za dokumentacijo arhitekture na večino vprašanj odgovarjal z natančnimi grafičnimi in simbolnimi znamenji. Ob preizkusu (na Kozjanskem in v Koštaboni) se je pokazalo, da je tako v resnici mogoče odgovoriti na več kot 180 vprašanj, medtem ko je bilo opisno treba odgovoriti le na okrog 60 vprašanj iz vprašalnice o stavbarstvu. S takim sistemom bi bilo delo ne samo porazdeljeno, ampak tudi olajšano, in to predvsem etnologom, ki se jim ne bi bilo treba več toliko ukvarjati s tehničnimi problemi stavbarstva. Pogoji za to bi bilo seveda vsaj relativno poznavanje principov grafične dokumentacije.

Več težav, kot jih je pri historično-etnološkem vidiku, nastaja ob vprašanju sodobnosti in še posebej prihodnosti. V celi vrsti projektov, ki so vključevali tudi varovanje etnoloških spomenikov, niso bila upoštevana vprašanja odnosov med ljudmi in obstoječo arhitekturo, turizmom ali celotno kulturno krajino. Še manj so bile upoštevane zakonitosti ali vsaj dejansko stanje procesa uvajanja novih ekonomskih in s tem tudi socialnih in materialnih možnosti, niti kriteriji medsebojnih odnosov v posameznih naseljih in še manj v širših območjih. Vse to bi bilo lahko v veliko pomoč pri realnih ocenah o možnostih ohranjanja etnoloških spomenikov in njihove vključitve v načrtovane življenjske okvire. Zato je na primer na Kozjanskem že izgubljena, na Tolminskem pa se bo to v kratkem zgodilo, dragocena kulturna podoba in tudi vsebina krajine kot najkompleksnejšega etnološkega spomenika. Krivci za to so vsi tisti, ki niso znali ali hoteli v projekte vključiti tudi etnoloških študij. Vse to velja še toliko bolj za naselje Breginj, s katerim bomo morda izgubili enega naših najlepših etnoloških spomenikov.

Nekoliko podrobnejša obrazložitev načina načrtovanja za ohranitev mestnega kompleksa Tržiča naj skuša pojasniti, kako nujne so etnološke raziskave tudi v takem okolju, ki ni kmečko. Fužinarsko-obrtniška in tržna naselbina Tržič, ki je postala mesto šele pred petdesetimi leti, je v bistu še danes pretežno delavsko naselje, ki prerašča v funkcijo mesta. Zaradi njegovih arhitekturnih posebnosti je bil uvrščen med najpomembnejše urbane spomenike pri nas, čeprav bi moral biti zaradi svojih vsebinskih kvalitet predvsem kompleksni etnološki spomenik. Revitalizacijski načrt Tržiča je pri nas vsebinska in metodološka noviteta, upoštevanje, lahko bi rekli etnoloških izhodišč, pa mu tudi daje posebno vrednost. Žal, tudi v tem primeru ni bilo mogoče pritegniti raziskovalca-etnologa, čeprav bi moralo biti eno od glavnih izhodišč za vse delo prav poglobljena etnološka študija. Pomagati smo si morali z anketami, s posebnim sistemom tako imenovanega „javnega projektiranja“ itd. Priznati je treba, da bi bili rezultati morda kvalitetnejši, vsekakor pa lažje dosegljivi, če bi tako delo opravil za to usposobljen etnolog.

Končno skušajmo prikazati, kako bi bile tudi ob obravnavi posameznega objekta potrebne podrobne etnološke raziskave (monografske študije), ki bi postale nujen sestavni del postopka za njegovo ohranitev in prezentacijo. Kurnikova hiša v Tržiču je resnično kompleksen etnološki spomenik. To je poseben arhitekturni tip v delavsko naselje prenešene kmečke arhitekture, ki je bila uporabljena kot značilna večstanovanjska najemniška stavba, kot obrtniška delavnica, je pa tudi dom ljudskega pesnika Vojteha Kurnika. Bolj zaradi svoje vsebine torej kot zaradi likovnih kriterijev je bila uvrščena v register spomenikov in pred nekaj leti v celoti restavrirana. Če bi bila istočasno z arhitekturno izdelana tudi etnološka študija, bi z njo dobili enega najpomembnejših etnoloških spomenikov (objektov), tako pa je to bilo le delno doseženo. V njej je sicer deloma po muzejskih, deloma po konservatorskih principih urejeno nekaj manjših zbirk in prikazov dejavnosti, kakršne so bile nekdanje v Kurnikovi hiši, ni pa bilo mogoče prikazati tudi najvažnejše naloge, ki jo je stavba vedno opravljala, to je bivanja različnih socialnih slojev v njej v različnih obdobjih vse do danes. Podatek, da je med drugim v njej danes celo soba s prikazom tržiškega gasilstva, je več kot zgovoren...

Če skušamo vsaj ob navedenih primerih poiskati vzroke, zakaj etnoloških raziskav te vrste pri nas ni in obenem

podati nekatere možnosti za izboljšanje stanja, je treba najprej ugotoviti, da se s podobno problematiko srečujemo že dalj časa. Res pa je tudi, da etnološke raziskave, ki so bile opravljene le zaradi raziskav samih in še posebej, če niso bile dovolj široko zastavljene, da bi segale od vidikov historične etnologije do sodobnosti, ne dajejo dovolj možnosti, da bi bile sposobne vključiti se v proces varovanja etnoloških spomenikov. Morda zato, morda pa iz prestižnosti, ki je vedno poglaviti vzrok za propad teamsko zasnovanih študij, doslej še ni bilo niti potrebe niti vzroka za take etnološke raziskave, pa naj je bilo to v okviru spomeniškovarstvenih ustanov ali zunaj njih. Zato etnologi še vedno opravljajo predvsem topografsko delo (evidentiranje), valorizacijo in le v najboljših primerih sodelujejo pri pripravi izhodišč za urbanistične programe in načrte.

Rad bi vsaj nakazal tiste oblike etnoloških raziskav, po katerih se je pokazala potreba glede na dosežanje izkušnje. Ob tem naj bo še enkrat pojasnjeno, da so to le izhodišča, želje in potrebe, ki jih ima arhitekt-konservator, ko se srečuje s problematiko varovanja etnoloških spomenikov, medtem ko bi morali vsaj metodologijo dela izdelati etnologi sami. Nekaj etnologov je že pokazalo pripravljenost sodelovati v interdisciplinarnem delu — poleg tistih, ki to že opravljajo kot svojo službeno dolžnost.

Sistem dokumentacije s topografskimi kartoni, kot so kratko obrazloženi v Vprašalnici V/17 (Stavbarstvo in stanovanjska oprema), podrobneje pa v Varstvu spomenikov XX (Uvedba enotnega sistema topografiranja arhitekture), že po svoji obliki in vsebini zahteva interdisciplinarno obdelavo, predviden pa je za vse vrste arhitekture, med drugimi tudi za ljudsko stavbarstvo. Prvi pogoj za to, da lahko etnolog in arhitekt skupaj uporabljata novi sistem, je seveda vsaj delno znanje ali bolje poznavanje obeh principov, tako grafičnega (arhitekturnega) kot opisnega (etnološkega). Po praktičnih izkušnjah se je pokazalo, da v primeru, če delata arhitekt in etnolog povsem ločeno, ne dobimo najboljših rezultatov. Zato bi morala predvsem pri izpolnjevanju tekstnega dela posameznih listov že na terenu sodelovati še posebej pri listih številka 2, 3, 10 in 11, na katerih so rubrike za vrsto zgodovinskih podatkov, podatkov o funkcionalnosti, lastništvu in podobnem, skratka o vsebini arhitekture. Z dokumentiranjem krajevnega poimenovanja posameznih delov arhitekture (na grafičnih listih) ter vnašanjem etnološko zanimivih podatkov o vplivu okolja na stavbarstvo (vetrovi, lega, navezanost na širši prostor, način gradnje, krašenja, vzdrževanje, odnosi do sosedov itd.), kar naj bi bilo vse vpisano na topografskih listih kot sestavni del dokumentacije, pa je v odnosu do arhitekture vsebovana že večina virov, potrebnih za etnološko dokumentacijo ljudskega stavbarstva, kot ga predvideva vprašalnica. V običajni (pismeni) obliki bi bilo treba dodati le še odgovore na vprašanja o poteku gradnje (iz izkušnje: te podatke je mogoče dobiti le za stavbe, ki niso starejše od 50 let!) ter o vzdrževanju. Tudi o socialnem poreklu lastnikov, spremembah in posebnih funkcionalnih vprašanjih bi bilo treba ponekod dodati več podatkov v pisni obliki, predvsem pa manjkajo (tudi v vprašalnici!) podatki o odnosu med arhitekturo in človekom ter o obojestranskem vplivu.

Če gre za take komplekse kot v navedenih primerih (kulturno krajino, spomeniško pomembno vas ali mestno aglomeracijo), se vedno pojavlja poseben odnos do stavb zaradi kavalitet in omejitev, ki jih narekujejo varstveni pogoji. Ta odnos se spreminja skladno z ravni splošnega znanja. V Trzinu je bilo na primer v začetku pretežno odklonilno stališče do ideje o nujnosti upoštevanja takih kavalitet; ko pa so bile objavljene in pojasnjene sicer tako težko dobljene študije, ne samo o arhitekturnih kavalitetah, ampak še bolj o specifični življenja v mestu ter prikazane možnosti, ki bi jih prebivalci v mestu dobili z uspešno izvedeno revitalizacijo in ohranitvijo arhitekturnih ter vsebinskih kavalitet, so bili rezultati končne ankete več kot zadovoljivi, saj se je kar 93 % anketiranih izreklo za predlagano rešitev. V takem primeru bi poglobljena in kompleksna etnološka študija lahko postala temeljni kamen vsega procesa.

Vsaj posamezen problem terja nekoliko spremenjeno ali vsaj prilagojeno metodologijo in vsebino dela. Medtem ko bi bilo na primer v Trzinu potrebno več raziskovalnega dela posvetiti prav današnjim odnosom, današnjemu načinu življenja in v zvezi s tem vplivom novih družbenih in prostorskih (urbanih) odnosov na spremembe v strukturi prebivalstva ter problemu spreminjanja neke ožje skupnosti, bi bila na Kozjanskem potrebna študija danih pogojev, ki so močno zakoreninjeni v preteklosti. Na Tolminskem, v Breginju, kjer so že pred potresom nastali posebni pogoji zaradi odseljavanja, spreminjanja starostne strukture, zapletenih lastniških odnosov in vse do posebne narodnostne zavednosti, pa so prav to dejstva, ki so sicer tehnološko slaba, a oblikovno in vsebinsko izredno pomembna etnološko dediščina skoraj pripeljali do tega, da bi celotno naselje preprosto porušili. Tako bi izgubili dragocen del ljudske kulturne preteklosti, nenadomestljiv vir za etnologijo, zgodovino in arhitekturo ter izgubili priložnost, da bi na prvi pogled skrite kvalitete, ki so jih nekateri celo primitivno označevali kot ovire razvoja, uporabili kot bistveno kulturno vsebino in sestavino življenja.

Že iz zaporedja navajanja posameznih etnoloških študij, še bolj pa iz nakazane metodologije je razvidno, da sledita obe stopnji raziskav (topografiranje in študijska obdelava) ena drugi in ju skoraj ni mogoče ločiti. Še pomembnejša je ta ugotovitev pri dejanskem delu, saj naj bi etnolog, če bi hotel resnično raziskati način, vsebino in obliko življenja obravnavanem kraju, spremljal postopek uveljavljanja varovanja etnoloških spomenikov katerekoli kategorije ali velikosti od začetka do konca.

Kot poseben problem je treba ponovno omeniti tudi strokovno usposobljenost, saj je že pred leti ugotovila skupnost slovenskih etnologov, „da čutijo pomembno strokovno izobrazbo tudi dosednji delavci pri svojem delu na tem področju... Pri spomeniškovarstvenem delu je to tem bolj občutno, ker niso študentje etnologije v času študija dovolj usposobljeni za konservatorski poklic.“ Kljub nekaterim poskusom, da bi stanje izboljšali, ni mogoče ugotoviti zadovoljivih rezultatov. Najprej bi morali sprejeti načelno izhodišče o potrebnosti preusmeritve ali dopolnitve dela študija v te namene, kar naj bi izhajalo iz dejanskih družbenih potreb, ter dati več (predvsem časovnih) možnosti za dopolnitve takega znanja. Le tako bo mogoče pridobiti ne samo dovolj specialistov ampak tudi doseči, da bi se etnologi vključili v to delo z občutkom dolžnosti do obravnavane splošne kulturne naloge ne glede na to ali je to njihova službena dolžnost ali ne.

Ne nazadnje pa bi morali najbrž preveriti tudi drugo stran obravnavane problematike, kot je bilo na nekaj mestih že nakazano. Ugotoviti bi morali, koliko so pomembnost etnološkega strokovnega dela sposobni dojeti arhitekti ali drugi konservatorji in urbanisti, ki v svojem raziskovalnem ali načrtovalnem delu take študije potrebujejo. Priznati je treba, da

je le malo takih, ki bi bili za to usposobljeni ali ki tak način dela že uporabljajo. Tudi s te strani je kriva vzgoja, delno pa pomanjkanje etnoloških študij. Ob problematiki vzgoje nastajajo v zadnjem času tudi kakovostni premiki, od katerih naj omenim nov program študija na Oddelku za arhitekturo. Novost je tisti del obvezne prakse na terenu, kjer študentje v obliki interdisciplinarnega dela topografirajo arhitekturo vseh vrst. Pri ljudskem stavbarstvu naj bi sodelovali z etnologi, čeprav te povezave s študenti za sedaj še ni bilo mogoče povsem izvesti. Pomembne so tudi vsebinske dopolnitve, ki navajajo nove generacije arhitektov na nove odnose do arhitekturne dediščine in na sodelovanje z drugimi, ki se ukvarjajo z ohranitvijo arhitekturnih spomenikov ali raziskavami arhitekture.

Za sklep lahko preprosto ponovimo del neizpolnjenih sklepov s posvetovanja o etnoloških vidikih spomeniškega varstva v Sloveniji iz leta 1973. Potrebna je neka skupna teoretična osnova, ki bi se že sama po sebi ponudila, če bi bilo intenzivirano etnološko raziskovalno delo po področjih, v krajih in na objektih, kjer obstajajo tudi spomeniškovarstvene kvalitete in za katere je bilo ugotovljeno, da so sestavni deli ne samo preteklosti ampak tudi sedanjosti. Dalje bi bilo treba poglobiti že začeto sodelovanje z arhitekti in dopolnjevati učne programe tako etnologov kot arhitektov. Vsekakor bi bilo treba ponovno spodbuditi tudi dejavnost raziskovalne skupnosti etnologov (ali pa SED), ki naj bi vsaj deloma skušala usmerjati določene raziskave v omenjena področja. Vse to so še vedno delne rešitve; za njihovo polno vrednost in za rešitev tako široke problematike, kot je varovanje etnoloških kulturnih spomenikov pa bi bilo v vsakem primeru treba široke podpore in sodelovanja vseh, ki čutijo dolžnost do izpolnitve te naloge.

Op.: (Ob referatu ni navedena literatura iz katere so povzeti nekateri citati in misli, članek z istimi izhodišči in v razširjeni obliki bo publiciran v Traditiones št. 5 z navedbo virov in s teoretičnimi izhodišči; opomba referenta.)

UDK 719:663.285.2 (497.12 Lendava)

Vlasta Koren, Murska Sobota:

ZAŠČITA VINSKIH KLETI V PREDELU „ŪJTAMAS“ V LENDAVSKIH GORICAH.

Namen mojega prispevka ob današnjemu srečanju je razgrniti problematiko, kako pristopiti k etnološki zaščiti in pritenaciji zadnjih kleti v Lendavskih goricah.

Uvodoma nekaj informacij o naselju vinskih kleti:

Danes je v Lendavskih goricah še nekaj tipičnih posameznih kleti in kleti v obliki domačij (Pince, Dolgovaške gorice), ki jih bodo polagoma na predlog Zakona o varstvu spomenikov v Sloveniji zaščitili. Na predelu „Ūjtamas“, v neposredni bližini Lendave, ki se imenuje naselje Nafta, sedaj je to Rudarska ulica, v bližini jugoslovansko-madžarske meje je ohranjeno kot zaselek na hribu enajst kleti ena poleg druge. Zgrajene so v glavnem za predelavo grozdja in shrambo vina. Stojijo ob občinski poti pod vznožjem hriba, ki se imenuje zgornji Tomaž. Lega je severozahodna.

V objavljenih študijah in iz krajših prispevkov v lokalnih revijah in časopisju so nam Lendavske gorice predstavljene narodopisno, zemljepisno in zgodovinsko.

Vzrokov za nastanek kleti na tem predelu je več. Predvsem so zemljepisni in podnebni. Kleti so postavljali v Lendavskih goricah na ravna tla po širokih slemenih, hrbitih pobočij nad dolino. Ker je bilo pri kmetijah vedno premalo zemlje, iskali so zemljo da so gojili v vinogradu polikulture nasade (buče, fižol, breskve...). Tudi sociološki in migracijski element je pomemben. V Prekmurju so bile nekdanje številne družine in ni bilo zaposlitve. Odselili so se v gorice ali odšli na sezonsko delo. Tudi, če je prišel kak član družine v spor z domačimi, se je umaknil v gorice in če je obubožal v dolini, se je tudi ponavadi preselil v gorice.

Do leta 1848 je bil ta predel poraščen z gozdom, o čemer pričajo arhivi. Z zakonodajo leta 1848 so ga razparcelirali. Ljudsko izročilo pravi, da so bili prvi vinogradniki trije bratje Tomaži. Katastrska skica kaže, da so bile na tem kompleksu, kjer stoji danes 11 kleti, že v drugi polovi ci 19. stol. tri. Najstarejša klet, iz leta 1866, je na pogled prav idilična. Saj je višina v prostoru za počitek samo 185 cm, do trama pa samo 173 cm. Višina vrat v bivalni prostor je le 127 cm in stari ljudje se radi pošalijo: „Goske bi lahko kukale skozi okno“.

Klet št. 372 je datirana z letnico 1884. Datirana je še klet št. 361, z letnico 1898. Druge so bile zgrajene verjetno okoli leta 1909, ko se je glavna obnova vinogradov po filokseri v Lendavskih goricah že končala. Klet št. 365 je grajena l. 1924, klet št. 368 pa 1910. V Lonecovo klet, ki je v obliki stanovanjske hiše, so se ljudje naselili, ko so prišli za dalj časa v vinograd. Ta tip kleti je docela podoben ali celo enak lesenim prekmurskim hišam.

Na podlagi madžarske zakonodaje, ki je dovoljevala, da so po očetovi smrti dedovali zemljo in vinograde vsi otroci, so se vinogradi torej parcelirali z dedovanjem in prodajo. K posameznim parcelam so se postavljale kleti, ki so tako tesno skupaj, kar je razvidno iz katastrske razpredelnice, da je okrog hiš le od 3 do 80 m². Pasovi vinogradov od kleti po bregu navzdol so veliki od 168 m² do 230 m². Lastniki kleti so poljedelci-kmetovalci in jim je vinogradništvo le dodatna panoga, vino potrebujejo za svoje potrebe. Lastniki vinogradov so revni, srednji in premožni kmetje. Lastniki dvoceličnih in troceličnih kleti so štirje iz Velike Polane, eden iz Brezovice, eden iz Trnja in eden iz G. Lakoša. To so vasi, ki so oddaljene od Lendavskih goric 10 do 30 km. Od enajstih kleti je osem troprostorskih, ena dvoprostorska, ena dvoprostorska z podzidano kletjo in ena v obliki domačije. Vinsko „kleit“, „klit“ uporabljajo sezonsko. Po trgatvi prešajo grozdje na preši v največjem prostoru v kleti. Razporeditev prostorov v kleti je narekoval potek dela v vinogradu. Soba desno od preše je bil bivalni prostor in je služil za počitek. Poleg teh dveh prostorov je še en prostor, za shranjevanje sodov vina.